

פיו של היתוש היה של נחושת, וציפורניו של ברזל.

כי הוזה קא מיית, אמר טיטוס: ליקליזה לההוא גברא ולבררי לקטמיה אשב ימי דלא לשכחיה אלהא דיהודאי ולוקמיה בדינא. (17)

[כאשר נטתה נפשו של טיטוס למות, צויה טיטוס שישרפוהו לאחר מותו, ויפזרו את אפרו על פני שבע ימים, כדי שלא ימצאנו אלקי היהודים כדי להעמידו בדין].

ומספרת הגמרא את רשעתו של טיטוס אף לאחר מותו:

כי אונקלוס בר קלוניקום, בר אחתיה דטיטוס הוה, בעי לאיגורוי, אזל אסקיה לטיטוס בנגידא —

[אונקלוס שהיה בן אחותו של טיטוס, היה רוצה להתגייר, והעלה את טיטוס באוב⁽¹⁸⁾]

אמר ליה אונקלוס לטיטוס: מהו לאידבוקי בהו בישראל, כלומר: להתגייר? אמר ליה טיטוס לאונקלוס מילייהו דישראל נפישין ולא מבית לקומוינהו! (19)

[שאל אונקלוס את טיטוס: האם כדאי להידבק בישראל, כלומר: להתגייר? ענה לו טיטוס: מצוותיהם רבות, ולא תוכל לעמוד בכך!]

והוסיף טיטוס לומר:

זיל איגרי בהו בההוא עלמא, והוית רישא.

[לך והתגרה בהם בישראל, ותהיה לראש].

דכתיב: "היו צריה לראש", כל המיצר לישראל נעשה ראש בעולם הזה, וכדי שלא יאמרו, ביד אומה שפלה, מסר הקדוש ברוך הוא, את בניו. (20)

הוסיף אונקלוס לשאול את טיטוס:

אמר ליה אונקלוס לטיטוס: דיניה דההוא גברא [טיטוס] במאי?

[במה דנים אותך בשמים?]

אמר ליה טיטוס לאונקלוס:

במאי דפסיק אנפשיה! דכל יומא מכנשי א-11

כישוף.

19. ראה במהרש"א שטיטוס כפר ב"תורה מן השמים", ואמר שאי אפשר שנתנה מן השמים שהרי אי אפשר לקיים את כולה, וראה שם שדבר זה נרמז בפסוק בתהילים.

20. וקודם שמיצר להם נעשה ראש — תוספות חגיגה יג ב ד"ה שלא, וראה מהרש"א סנהדרין קד ב. ובעיון יעקב כתב שהוא נעשה ראש היות ובגללו חוזרים ישראל בתשובה והקדוש ברוך הוא משלם לו את שכרו בעולם הזה.

היה בגוזל לפי שהגלה את ישראל שנמשלו ליונה, וראה במהרש"א.

ב. ראה בעיון יעקב שלא היה גדול כל כך, אלא היות והיה פיו נחושת וציפורניו של ברזל לכן היה משקלו גדול.

17. ראה במהרש"א, שטיטוס חירף כלפי מעלה שאין לו כח למשול בשבעת הימים, וחשב להתחמק על ידי זה ממשפטו של הקדוש ברוך הוא.

18. רש"י. ובספר הערוך כתב ש"נגידא" הוא

ליה לקיטמיה, ודייני ליה, וקלו ליה, ומבררו
אשב ימי.

אמר ליה אונקלוס לבלעם:

דיניה דההוא גברא במאי?

[במה דנים אותך בשמים].

[דנים אותי במה שפסקתי על עצמי, כל יום
כונסים את אפרי, ודנים אותי, ושוב שורפים
אותי, ומפזרים את אפרי על פני שבע
ימים].⁽¹⁾

אמר ליה בלעם לאונקלוס: בשכבת זרע
רותחת דנים אותי! מדה כנגד מדה על
שבעצתו של בלעם התחיל העם לזנות אל
בנות מואב.⁽³⁾

אזל אונקלוס אסקיה לבלעם בנגידא! אמר
ליה: מאן חשיב בההוא עלמא? אמר ליה:
ישראל!

אזל אסקיה לישי'ו⁽⁴⁾ בנגידא, ואמר ליה:
מאן חשיב בההוא עלמא?

[שוב העלה אונקלוס באוב את בלעם,
ושאלו: מי חשוב בעולם העליון, וענה לו
בלעם: ישראל!]

[שוב העלה אונקלוס באוב את ישו הנוצרי,
ושאלו: מי חשוב באותו עולם?]

הוסיף אונקלוס ושאל את בלעם: מהו
לאידבוקי בהו? [האם כדאי להתדבק בהם,
ולהתגייר?]

אמר ליה הפושע לאונקלוס: טובתם של
ישראל דרוש, אבל רעתם לא תדרוש, כי כל
הנוגע בהן כאילו נוגע בכבת עינו.

אמר ליה בלעם לאונקלוס בלשון הפסוק:
"לא תדרוש שלומם וטובתם" – של
ישראל – כל הימים!

אמר ליה: דיניה דההוא גברא במאי? אמר
ליה: בצואה רותחת, דאמר מר: "כל
המלעיג על דברי חכמים, נידון בצואה
רותחת".

כי אמנם בעולם העליון, ישראל הם
החשובים, אבל בעולם הזה, הגשמי, ישראל
מדוכאים ביסורים, וכן הגרים, ועל כן, כדאי
לו להמנע מלדרוש שלומם וטובתם של
ישראל, אם נוח לו בחיים של הפקר
ותענוגות.⁽²⁾

מוסיפה הגמרא על מעשה זה דאונקלוס:

תא חזי [בוא וראה]: מה בין אותו ישי'ו

כלשון הפסוק שנאמר על עמון ומואב שריחקם
הקדוש ברוך הוא בגלל קללת בלעם.

3. רש"י. ראה ראש השנה יב א שחטא הזנות
מכונה "ברותחין קילקלו" והעונש הוא "ברותחין
נידונו".

4. כך היא הגירסא בספרים ישנים, ובדפוס שלנו
שינו מאימת הצנזור.

1. ראה בהערה לעיל בשם המהרש"א, ויש לומר
שעונשו היה מידה במידה, הוא רצה לכפור
בשליטתו יתברך בשבעה ימים, ועל כן דנים
אותו בכך כל יום, כדי להראות לו שמלכותו
בכל משלה.

2. על פי הגהות ריעב"ץ וראה במהרש"א
שבלעם אמר לו "לא תדרוש שלומם וטובתם"

שהוא מפורשעי ישראל, לנביאי אומות העולם עובדי עבודה זרה.

כי אותו האיש הנוצרי אף על פי שחטא והחטיא, ישראל הוא, והכיר את האמת שאין טוב אלא למי שמטיב לישראל, אבל בלעם, אף על פי שהיה נביא, גוי רשע היה, והשיא עצו לאונקלוס להרע לישראל.

ועוד מביאה הגמרא ברייתא על המעשה של בר קמצא:

תניא: בוא וראה כמה גדולה כוחה של בושא, שהרי פייע הקב"ה את בר קמצא שביישהו, והחריב את ביתו ושרף את היכלו.⁽⁵⁾

ועל מעשה זה של בר קמצא, שממנו נתגלגל לספר על חורבן ירושלים, אני קורא את הפסוק:

"אשרי אדם מפחד תמיד, ומקשה לבו יפול ברעה", כי אם היו נותנים לבם לראות את הנולד, ולדאוג שמא תארע תקלה גדולה ממעשיהם, לא היו נוהגים כפי שנהגו.

והענין השני עליו אני קורא פסוק זה:

ב. אתרנגול ותרנגולתא חריב טור מלכא:

[בגלל תרנגול ותרנגולת נחרב הר המלך⁽⁶⁾].

וכיצד השתלשלו הדברים?

דהו נהיגי, כי [כאשר] הו מפקי [מוציאים] חתנא וכלתא, מפקי קמייחו תרנגולא ותרנגולתא.

[היו נוהגים באותו מקום, להוציא תרנגול ותרנגולת, לפני החתן והכלה, כאשר היו מוציאים אותם לחופה].

כלומר: פרו ורבו כתרנגולין.

[רמז היה במנהג זה; מברכים את החתן והכלה, שיפרו וירבו, כתרנגולים הפרים ורבים מאד].⁽⁷⁾

יומא חד, הוה קא חליף באותו מקום גונדא דרומאי, ושקלינהו מינייהו.

הר המלך. כי להלן מבואר שהיו במקום זה ששים ריבוא עיירות גדולות, ובודאי שלא היה "טור מלכא" מקום בעלמא אלא מדינה — אזור שלם.

ב. מקום זה נקרא "הר המלך" היות והיה שם ריבוי עם, ונאה למלך שיהיה לו ריבוי עם כמו שנאמר [משלי יד כח]: "ברוב עם הדרת מלך" — מהר"ל.

7. ראה במהרש"א שעופות נתיחדו בכרכת "פרו ורבו" [וראה עוד בבן יהוידע, מדוע לא לקחו דגים שאף הם התברכו בכך] ובעיון יעקב כתב

5. א. ראה במהר"ל שחורבן בית המקדש היה בעבור הבושא ולולא הבושא לא היה חרב, אלא היו באים שאר מכות על החטאים.

ראה בעיון יעקב שבאופן טבעי היו החכמים מקריבים את הקרבן או הורגים את בר קמצא, אלא שהקב"ה גרם שהשיב חכמים אחור כמה שצייתו לרבי זכריה [וראה בברכת אברהם לעיל מדוע לא אמרה הגמרא על רבי זכריה "משיב חכמים אחור ודעתם יסכל" כמו שאמרה על רבי יוחנן בן זכאי].

6. א. רש"י כתב: טור מלכא — מדינה ששמה

[בחתונה שנערכה ביום מן הימים, עבר שם גדוד חיילים רומאים, וחטפו מהם את התרנגול והתרנגולת⁽⁸⁾].

נפלו בני טור מלכא עליהו, ומחונחו.

[התנפלו בני טור מלכא על הגדוד, והכום].

ואף על ענין זה אני קורא את הפסוק: "אשרי אדם מפחד תמיד, ומקשה לכו יפול ברעה", כלומר, אשרי אדם הדואג לראות את הנולד, שלא תארע תקלה מחמת מעשיו.

שהרי לא היה להם להקפיד כל כך על מנהגם, והם לא ראו את הנולד מהתנפלותם על גדוד החיילים.

אתו [החיילים] אמרו ליה לקיסר: מרדו בך יהודאי [היהודים] שבהר המלך.

שמע הקיסר את דבריהם, ואתא עליהו, בא עליהם למלחמה.

הוה בהו [בין היהודים], ההוא בר דרומא [איש מן הדרום שכינו אותו "בר דרומא"] דהוה קפיין מילא וקטיל בהו.

[בר דרומא, היה יכול לקפוץ בקפיצה אחת מרחק מיל⁽⁹⁾ וכך עשה, וקפץ אל תוך מחנה האויב והרג בהם].

כשראה הקיסר, את כוחו העל טבעי, של אותו יהודי.

שקליה קיסר לתאניה ואותביה אארעא.

[נטל הקיסר את כתרו מראשו, והניחו על הארץ⁽¹⁰⁾].

ואמר בתפילה: **ריבוניה דעלמא כוליה, אי ניחא לך, לא תמסריה להווא גברא [לאותו אדם — ועל עצמו היה אומר], לדידיה ולמלכותיה, בידיה דחר גברא הוא "בר דרומא".**

[התפלל ואמר: אדון כל העולם, אם נוח לך, אל תמסור אותי ואת מלכותי בידי אדם אחד, דהיינו בידי בר דרומא].

אכשליה פומיה⁽¹¹⁾ לבר דרומא [פיו הכשילו, לומר דבר שאינו הגון].

שרצו לרמוז בזה בקשה על ברכת הריבוי שתהיה לעתיד לבא כתרנגולים כמו שאמרו בשבת ב.

8. ראה במהר"ל [נצה ישראל פרק ו] שבהר המלך היה ריבוי ברכה בישראל, והסמל לכך הם התרנגולים, וכאשר חטאו ישראל בטלה מהם הברכה, ומלכות רומי רצו ליטול את ברכתם של ישראל, ולפיכך חטפו חיילי הגדוד את התרנגולים. [ראה בראשית כז מ בפירוש רש"י על עשיו ביחס ליעקב, ורומי באים מכחו של עשיו, ראה רש"י סוף וישלח ולעיל נו ב על טיטוס].

9. ב"שיעורים בהגדות חז"ל" פירש שהיה יכול לפרוץ לתוך מחנה האויב, ולהכנס פנימה עד למרחק של מיל. ובמהר"ל כתב שבתנועה אחת ובמרצה אחת היה עושה מלחמה [וכתב שהיה מיוחד בזריזותו כדי ימין לעומת יד השמאל ולכך נקרא אותו גיבור "בר דרומא" כי דרום נקרא ימין, ראה תהילים פט יג]

10. כדי להורות על כניעתו אל הקדוש ברוך הוא וכדי שתתקבל תפילתו — בן יהודע. וראה שם וב"שיעורים בהגדות חז"ל" טעמים נוספים.

11. נראה לפרש שאף מתחילה היה חושב כן בלבו, אלא שלא הוציא דבר זה מפיו, ועל כן

זימנא [בפעם הזאת], אישבקינהו לישראל; ואכן שבקינהו וזאל למיתב לאתריה.

[אמר הקיסר לאחר שמת בר דרומא, הואיל והתרחש עבורי נס כזה, על כן אעזוב את ישראל לנפשם; ואכן עזב אותם לנפשם, והלך לשוב למקומו].

כד אזיל קיסר, איזדקור בני טור מלכא, ואכלו ושתו, ואדליקו שרגי, עד דאיתחזי בליונא דגושפנקא ברחוק מילא.

[משלהך הקיסר, קפצו ורקדו בני טור מלכא משמחה, והיו אוכלים ושותים ומדליקים נרות, והיו מאירים למרחוק, עד שההולך במרחק מיל מן העיר היה רואה את הצורה החקוקה בטבעתו].

משראה את הפלגת שמחתם, אמר: מיחדא קא חרו בי יהודאי כלומר, לועגים הם לי.⁽¹⁴⁾ ועל כן חדר אתא עלייהו [חזר ובא עליהם למלחמה].

ואמר כלפי מעלה בלשון הפסוק: "הלא אתה אלהים זנחתנו, ולא תצא אלהים בצבאותינו", וכוונתו היתה לומר: ננצח בכח צבאותינו, ואין לנו צורך בעזרתך.

ומקשינן: הלא דוד נמי אמר הכי, כי לשון זו, שאמר בר דרומא, מקרא הוא בתהילים, ודוד אמרו, ואי אפשר שאינו דבר הגון?!

ומשינינן: דוד אתמוהי קא מתמה. כלומר, לא אמר בר דרומא כמו שאמר דוד, כי דוד אמר בלשון שאלה ותמיהה: ה', מדוע לא תצא בצבאותינו.⁽¹²⁾ אך בר דרומא בטעותו אמר זאת בניחותא, כביכול, אין צורך בעזרתו.

לבתר דאמר בר דרומא הכי, על בר דרומא לבית הכסא, אתא דרקונא, שמטיה לכרכשיה ונה נפשיה דבר דרומא.

[לאחר שאמר כן בר דרומא, נכנס הוא לבית הכסא, ובא נחש⁽¹³⁾ והכישו במעיו, ומת בר דרומא].

אמר הקיסר: הואיל ואיתרחיש לי ניסא, הא

13. א. ראה במהר"ל שנחש זה היה "חיויא דרבנן" שהנוגע בכבוד חכמים נושך אותו חיויא דרבנן שאין לנשיכתו רפואה [ראה שבת קי א] וכל שכן זה שדיבר כנגד הקדוש ברוך הוא.
ב. בספר הערוך כתב ש"כרכשתא" הוא המעי הדבוק לפי הטבעת.

14. ראה במהרש"א שהיה להם להודות ולהלל לקדוש ברוך הוא על ישועתו, אבל הם אכלו ושתו ולא בטחו בו יתברך אלא אמרו שהמלך לא היה יכול להם מפני גבורתם, והמלך הכיר בכך מתוך הפלגת שמחתם וזהו דקאמר מיחדא קא חרו בי יהודאי.

היה מצליח במלחמתו, כדי שלא יתחלל שם שמים אם תגבר יד הגויים, אך עתה שהוציא בפיו את מחשבתו, אדרבה כבוד שמים יתרבה בנפילתו, ועל כן אמרו "אכשליה פומיה" — בן יהוידע.

12. מהר"ל. וראה במהרש"א שמן הפסוק הזה בפני עצמו אכן אין שינוי בין דברי דוד לדברי בר דרומא, אלא שדוד אמר פסוק זה בתוך מזמור שלם שמספר על ישועת ה' וממילא מובן שכוונתו לשבח ולהודות לקדוש ברוך הוא, אבל בר דרומא אמר פסוק זה בפני עצמו ואינו במשמע שיהיה בלשון שאלה ובקשה.

אמר רבי אסי: תלת מאה אלפי שליפי סייפא, עיילו לטור מלכא.

[שלש מאות אלף שולפי חרב נכנסו להר המלך].

וקטלו בה תלתא יומי ותלתא לילותא.

[והיו הורגים בהר המלך, במשך שלשה ימים ושלשה לילות].

ובהך גיפא הלולי וחנגי, ולא הוו ידעי הני בהני.

[בצד אחד היו הורגים, ובצד השני היו הילולות וחגיגות, ומרוב גודלה של המדינה, לא הבחינו אנשי צד אחד במה שמתרחש בצד השני].

כתוב במגילת איכה [ב ב]: "בלע ה' ולא חמל, את כל נאות יעקב".

כי אתא רבין מארץ ישראל לבבל, אמר בשם רבי יוחנן:

"נאות יעקב" שאמר הכתוב: אלו ששים רבוא עיירות שהיו לו לינאי המלך בהר המלך, כדברי רב יהודה, דאמר רב יהודה אמר רב אסי: ששים ריבוא [שש מאות אלף] עיירות היו לו לינאי המלך בהר המלך, וכל אחת ואחת מעיירות אלו, היו בה ששים רבוא כמנין יוצאי מצרים, חוין משלש

עיירות, שהיו בהן כפליים כיוצאי מצרים [מאה ועשרים ריבוא], ואלו הן: כפר ביש, כפר שיחליים, כפר דכריא.

הגמרא דורשת את שמותיהם של שלש עיירות אלו, מדוע נקראו כך:

כפר ביש [רע] צרי עין היו, ונקרא מקומם כך, על שם: דלא יהבי ביתא לאושפיזא [שלא נתנו בית לאורח הבא ללון].

כפר שיחליים, נקרא כך, על שם: שהיתה פרנסתן מן שהליים [שם של מאכל מסויים].

כפר דכריא, [לשון זכרים], אמר רבי יוחנן: נקרא כך, על שם: שהיו נשותיהן יולדות זכרים תחילה, ויולדות נקבה, ופוסקות.

אמר עולא: לדידי חזי לי ההוא אתרא, ואפילו שיתין ריבוותא קני לא מחזיק. (15)

[אני ראיתי לאותו מקום שהיה שם "הר המלך", וכה קטן הוא מקום זה, עד שאפילו ששים רבוא של קני סוף אינו מחזיק].

אמר ליה ההוא צדוקי לרבי חנינא: שקורי משקריתו, באמרכם שהיו בהר המלך ששים רבוא עיירות, שהלא אין מקומו מחזיק אפילו ששים רבוא קני סוף!

אמר ליה [השיב לן] רבי חנינא: "ארין צבוי" כתיב בה [עליה].

בין קנה לחכירו, וראה בחכמת מנוח שמקום זה הוא מדבר שממה, כלומר שאינו ראוי להצמיח. וראה במהר"ל בחידושי אגדות [ד"ה אמנם] ביאור ענין הריבוי בהר המלך. ולפי זה ניחא תמיהתו של עולא איך יתכן שנעשה מקום זה

15. אם נפרש את הדבר כפשוטו, שאין בהר המלך מקום שיוכלו לעמוד בו ששים ריבוא קנים, יצא שהר המלך הוא מקום קטן ביותר, [וראה במהרש"א ד"ה אלו ס' ריבוא] ואולי הכוונה לשטח שבו גדלים קני סוף ויש רווחים

אמרה לו הארוסה; בבקשה ממך אל תגע בי, כיון שאין לי כתובה ממך, ואסורה אני לך מדרבנן, כי חכמים אסרו כלה לבעלה, כשהיא בלא כתובה.

ואכן לא נגע בה הארוס עד יום מותו.

וכשמת הארוס אמרה הארוסה להם [ליהודים שהיו בקבורתו.⁽¹⁷⁾]: סיפדו לזה שפטפט [זילזל] ביצרו יותר מיוסף הצדיק שעמד בנסיון עם אשת פוטיפר.

ובשלשה⁽¹⁸⁾ דברים היה מפטפט ביצרו יותר מיוסף:

א. דאילו ביוסף לא הוה אלא חדא שעתא [שעה אחת של נסיון], והאי [הארוס] כל יומא ויומא.

ב. ואילו יוסף לאו בחדא מטה היה, והאי בחדא מטה אנוס היה להיות עמה, ואף על פי כן, לא נגע בה.

ג. ואילו יוסף לאו אשתו היתה, והא אשתו היתה, אלא שאסרוה חכמים, ולא נכשל בה.

פתח אידך [חכם אחר] ואמר:

מעשה שהיה באותו כפר, ועמדו [עמד מחירם של] ארבעים מודיות [מידות של תבואה] בדינר, נחפר השער מודיא אחת,

ולמדנו בא — מה צבי אין עורו מחזיק את בשרו, כי כשפושטים ממנו את עורו, מתכווץ הוא, ואי אפשר לחזור ולהלבישו על בשר הצבי.

אף ארץ ישראל כך: בזמן שיושבין עליה — רווחא [היא מתרחבת], ובזמן שאין יושבין עליה — גמדא מתכווצת היא.

עתה באים חז"ל, לכאר את מעלתם ודרגתם הרוחנית הגבוהה, של בני כפר אחד מהכפרים הרבים שהיו בהר המלך, ואת הסיבה שמקומם חרב, למרות צדקתם המופלגת.

רב מניומי בר חלקיה ורב חלקיה בר טוביה ורב הונא בר חייא, שלשתם, הוו יתבי גבי הרדי [ישבו יחד].

אמרי, אי איכא דשמייע ליה מילתא [ששמע דבר מה] מהנהגתם של בני כפר "סכניא של מצרים" שהיתה בהר המלך,⁽¹⁶⁾ לימא [יאמר את הידוע לו]:

פתח חד מינייהו אחד מן החכמים ואמר לחביריו:

מעשה בארוס וארוסתו, שהיו מאותה העיר, והיתה הארוסה מקודשת לו, ועדיין היו לפני החופה.

שנשבו לבין הגויים, והם השיאום זה לזה.

מדבר שממה שאינו ראוי לברכה.

16. מהר"ל, ראה עוד שם.

17. בן יהודע, וראה שם [ובמהרש"א] מדוע לא היה יכול לכתוב לה כתובה. וכתב עוד לפרש שהארוסה אמרה דבר זה לגוים השבאים.

18. אף על פי שמצד אחד היה יוסף מעולה ממנו שהרי אשת פוטיפר היתה משדלתו בדברים וכופה אותו על זה, ואילו הארוסה אמרה לו "אל תגע בי", מכל מקום יש כאן שלוש מעלות אחרות יותר מיוסף — עיון יעקב, וראה עוד במהרש"א.

וכסבור היה, שיאמרו לו בית דין לגרשה שלא בכתובה, כי צדיקים היו, ודרכם היה לפסוק כהלכה, שאשה יוצאת מבעלה כשבאים עדים על מעשים מכוערים שעשתה. (19)

היה שם זקן אחד, מתלמידי שמאי הזקן, ובבא בן בוטא שמו.

אמר להן בבא בן בוטא לבית הדין: כך מקובלני משמאי הזקן: לובן ביצה כשמעמידים אותו כנגד האור, סולד [מתייבש ומגליד] מן האור [מחמת חום האש] ואילו שכבת זרע דוחה [נבלע בבגד] מן האור.

ואם כן ניתן לבדוק אם אכן שכבת זרע היא, או שמא עלילת שוא היא, ולובן של ביצה הוא שהטיל ביניהם.

בדקו בית הדין ומצאו כדבריו, שאין זה אלא לובן של ביצה, ונמצא שהיה מוציא שם רע על אשתו.

ועל כן, הביאוהו לבית דין, והלקוהו, והגבוהו כתובתה ממנו [גבו ממנו את כתובתה].

אמר ליה אבוי לרב יוסף: ומאחר דהווי צדיקים כולי האי [כל כך] מאי טעמא איענוש?

אמר ליה: משום דלא איאכול [לא התאבלו] על ירושלים.

דכתיב [ישעיהו סו י]: "שמהו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה, שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה". הרי למדנו שלא ישושו

ועמדו שלשים ותשע מידות בדינר [יוקר של כשני אחוזים למאה].

נתעוררו בני המקום לבדוק על מה אירע להם כך, שנתייקר השער וברקו ומצאו מעשה רשע שהיה ביניהם:

אב ובנו שבאו על נערה מאורסה ביום הכיפורים.

והביאום לבית דין, והעידו עדים עליהם, שעשו דבר זה, בעדים ואחר התראה, וסקלום.

ומיד חזר השער של התבואה למקומו להמכר בארבעים מודיות בדינר.

פתח אידך [החכם השלישי] ואמר לחביריו:

מעשה באדם אחד שבאותו כפר, שנתן עיניו באשתו לגרשה, והיתה כתובתה מרובה; ולא היה יכול להפטור ממנה בלא כתובה, אם לא שיוציא עליה שם רע, ואז יפסידה בית דין את כתובתה.

מה עשה, הלך וזימן את שושביניו [אוהביו], והאכילן והשקן ושיכרן [השקה אותם על שנעשו שיכורים], והשכיבן על מטה אחת עם אשתו.

והביא לובן ביצה, שהוא דומה לשכבת זרע, להוציא קול שבאו על אשתו.

והעמיד להן עדים על כך, שהיו על מטה אחת, ומצאו כעין שכבת זרע על המטה.

ובא לבית דין, להעליל על אשתו.

במרכבתה, ונשבר דופן העגלה שלה, וקצצו עבדיה ארו כדי לתקן עבורה את דופן העגלה].

אתו נפול עליהו ומחוננו [באו בני המקום התנפלו עליהם והכום].

ולא העלו בדעתם, שמעשה זה יגרום לכך שהקיסר יחזור לנקום בהם, ובכך עברו על מה שכתוב "אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה", מחמת שלא נתנו לבם לראות את הנולד.

אמרו ליה לקיסר: מרדו בך יהודאי, ואתא עליהו קיסר להלחם.

נאמר במגילת איכה [ב ג]: "גדע בחרי אף, כל קרן ישראל" ונתקיים פסוק זה בחורבן שהיה בביתר.⁽²²⁾

אמר רבי זירא אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן:

אלו שמונים אלה קרני מלחמה [ראשי גייסות שתוקעים בקרן ומתאספים אליהם בני צבאם]. שנכנסו לדרך ביתר בשעה שלכדוה.

עם ירושלים אלא המתאבלים עליה, ומכאן, שחובה להתאבל על ירושלים.⁽²⁰⁾

והענין השלישי עליו אני קורא את הפסוק "אשרי אדם מפחד תמיד":

ג. **אשקא דריספק** [בגלל דופן של מרכבת נשים] **חריב ביתר:**

דהו נהיגי בביתר, דכי הוה מתיליד ינוקא שתלי ארוא, וכי הוה מתיליד ינוקתא הוה שתלי תורניתא.

[מנהג היה להם, שבלידת תינוק היו נוטעים עץ ארו, ובלידת תינוקת היו נוטעים עץ שיטה⁽²¹⁾].

וכי הוה מינסכי, קייצי להו, ועברו גננא.

[וכאשר היו נישאים, היו קוצצים את העצים ששתלו בלידתם, ועושים מהם חופה לבני הזוג].

יומא חד, הוה קא חלפא ברתיה דקיפר, אתבר שקא דריספק, קצו ארוא ועיילו לה.

[ביום מן הימים עברה שם בת הקיסר

22. א. פסוק זה נדרש במיוחד על כרך ביתר שכן כוזיבא היה מולך שם והמלכות נקראת בכמה מקומות על שם הקרן — מהרש"א. וראה במהר"ל שביתר היתה מקום תקפם וחזקם של ישראל, וקרן הוא לשון חוזק שנאמר [דברים לג]: "קרני ראם קרניו".

ב. כתב המהר"ל, שחורבן ביתר היה במקביל למעלת המקום, ועל כן תחילת הענין היה במה שבת הקיסר לקחה את הארו שמסמל גבורה וחוזק, ואת העיר החריבו "קרני מלחמה" שהם חזקים ותקיפים.

20. ראה בפירוש הרי"ף על העין יעקב שיש ללמוד מפסוק זה שהמתאבלים עליה ישושו איתה משוש אבל אלו שאינם מתאבלים עליה יתאבלו.

21. אף הוא עץ ממשפחת הארזים, ראה ראש השנה כג א וב"לעזי רש"י" כתב שהוא עץ אורן. וכתב בעיון יעקב, שהיו נוטעים ארו לסימן ברכה על פי הכתוב [תהילים צב ג]: "כארו בלבנון ישגה" וראה בהערה הבאה על פי המהר"ל.

והרגו בה אנשים ונשים וטף ושפכו את דמן, והיה דמן מרובה כל כך, עד שהלך דמן וזרם כנחל עד שהגיע ונפל לים הגדול.

שמא תאמר קרובה היתה ביתר לים הגדול, (23) ואין הדם מרובה כל כך?

לא כן היה, אלא רחוקה היתה מיל [אלפים אמה] מן הים הגדול.

תניא: רבי אליעזר הגדול אומר: שני נחלים יש בבקעת ידים [שם מקום], אחד מהן מושך אילך [לצד אחד], ואחד מושך אילך [לצד שני].

ואל נחלים אלו הגיע דם ההרוגים, וזרם לים הגדול, ושיערו חכמים שהיו בנחלים באותה שעה, שני חלקים מים, וחלק אחד [שליש] דם.

במתניתא תנא: שבע שנים בצרו גויים את כרמיהן מדרמן של ישראל, בלא זבל, כי הדם שנספג בקרקע, שימש להם כזבל לשדותיהן, במשך שבע שנים, ולא הוצרכו לזבל את שדותיהן כדרכם, בכל שנה ושנה. (24)

אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן לוי קרחה: סח [סיפר] לי זקן אחד מאנשי ירושלים [שהיתה קבלה בידו ממה שאירע בזמן בית ראשון]:

בבקעה זו [בקעת בית ידים] הרג נבוראדן רב טבחים, מאתים ואחת עשרה רבוא. (1)

ובירושלים הרג נבוראדן תשעים וארבע רבוא על אבן אחת.

עד שהלך דמן של ההרוגים ונגע ברמו של זכריה בן יהוידע הכהן, שהרגוהו שרי יהודה בעזרה, במצות יואש, כשהשתחו ליואש ועשאוהו אלוה.

לקיים מה שנאמר בנבואה [הושע ד ב]: "ודמים בדמים נגעו".

אשכחיה [מצא] נבוראדן לדמיה דזכריה דהוה קא מרתח וסליק [דמו היה תוסס ומעלה הבל].

אמר נבוראדן: מאי האי?! והלא אין דרכו של דם בכך, ובודאי יש כאן עניין מיוחד, שגורם לשינוי טבעו של הדם.

23. רש"י. ובירושלמי [תענית ד ה] אמרו, שביתר היתה רחוקה מן הים ארבעים מיל, והים נצבע בדמם של ההרוגים עד מרחק של ארבעה מילין. וכדי שלא יחלקו התלמודים יש לומר, שביתר היתה רחוקה מיל מן הנחלים של בקעת ידים, והנחלים הוליכו את הדם לים — "שיעורים בהגדות חז"ל".

24. במהר"ם שיף הביא את דברי המרדכי בפרק ערבי פסחים, שברכת הטוב והמטיב [אשר נתקנה על שניתנו הרוגי ביתר לקבורה, ראה

ברכות מח ב] נתקנה דוקא על היין היות שהגויים בצרו את כרמיהם מדמם של הרוגי ביתר, ודוקא על היין תיקנו ולא על הענבים היות ודרך היין למזגו בשני חלקים מים וחלק אחד יין, וכך היה כאן, שני חלקים מים וחלק אחד דם. וראה עוד במהרש"א.

1. ראה בסנהדרין צו ב שהזכירו רק את ההרוגים בירושלים ואת ענין רתיחת דמו של זכריה. ויש לומר שהרוגי בקעת בית ידים לא על חטא זה נהרגו ומקרא ד"דמים בדמים נגעו" לא נאמר עליהם.